

SUKOB CIVILIZACIJA KAO MOGUĆNOST I STVARNOST

Domagoj Vukušić

Uvod

Tema ovog rada je komentirati razmišljanje autora knjige Samuela P. Huntingtona *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*¹ koja je nastala 1996. godine. Njegovo polazište je tadašnja slika svijeta koja je proizašla iz hladnoratovskog vremena. To vrijeme obilježeno je buđenjem nacionalne svijesti naroda koji su se oslobodili nadnacionalne komunističke ideje i socijalističkog uređenja države. Nakon prestanka hladnoratovskog vremena glavna razlika među narodima više nije ideološke ili ekonomske naravi, već jezične, religijske i običajne. Uz zemlje Zapada u devedesetima ekonomski naglo jača Azija, a muslimanske zemlje doživljavaju populacijsku eksploziju. Prema autoru, to rezultira sukobom jer mijenjanje odnosa snaga u svijetu više ne podrazumijeva prevlast Zapada i njegovih vrijednosti. Smatram kako tumačenje Samuela P. Huntingtona nije jedino jer uz njegovo razmišljanje postoje i drugi iskoristivi stavovi i objašnjenja. S druge strane, autorova knjiga je stara oko jedanaest godina. U radu će uz autorovu tezu o sukobu civilizacija biti riječi i o nikad prevladanoj ekonomskoj razlici koju stalno spominju papinski dokumenti Socijalnog nauka Crkve. Jednako tako bit će dotaknuta i stvarnost globalizacije koja iznad svih stavlja nesmetanost protoka novca, informacija i robe. Uz ovo spomenuto, dodat ćemo i stvarnost genetskog inženjeringa kao i brzu promjenu tradicionalnosti ljudskog života.

Huntingtonova vizija sukoba

Pojam civilizacije temeljni je pojam Samuela P. Huntingtona oko kojeg on gradi svoju misao. On se priklanja anglosaksonskom objašnjenju ovog pojma koji ga shvaća mnogostruko. Njemačko, ali i europsko shvaćanje pojma civilizacije vezano

je isključivo uz znanstvenu, tehnološku i tehničku stvarnost. Šire shvaćanje, ono anglosaksonsko, pod ovim pojmom podrazumijeva i religiju, kulturu, nacionalno obilježje, povijesni identitet, gospodarstvo, način života, kolektivni mentalitet. U samom ishodištu autor se ne priklanja europskom shvaćanju gdje je osnovna podjela na kulturu kao duhovne sfere društva i civilizaciju ili znanstveno-tehnološko-tehničku sferu. Anglosaksonsko gledanje spaja elemente objašnjenja kulturnog i onog civilizacijskog u jedan pojam, tj. civilizacije u gramatičkoj množini. U takvom načinu shvaćanja jednaku ulogu u ocrtavanju nekog društva imaju kako duhovna tako i materijalna obilježja koja su prepletena i čine svojevrsan način života ili kolektivni mentalitet društva. Ovakvo shvaćanje religiju smatra jednom od najbitnijih sastavnica civilizacija. Ferdinand Braudel tvrdi: *Religija je ovdje najvažnija crta u središtu civilizacija, istodobno njihova prošlost i sadašnjost.*²

Pogledamo li malo u povijest, odnos među velikim civilizacijama bio je ograničen prostornom udaljenošću i stupnjem unutarnjeg razvitka. U većini slučajeva odnos među civilizacijama nije se temeljio na mirnom posredovanju, već su susreti bili obilježeni nasiljem i osvajanjem. S te strane stav o sukobu civilizacija nije novost, već povijesnost koja se potvrđuje u sadašnjosti. Huntington pri kraju svoje knjige *Sukob civilizacija*, nakon poglavlja koje govori o opadanju moći Zapada, govori o temi zajedničkih osobina svih ljudskih društava zato što su ljudska. Dotiče se stvarnosti suradnje država i civilizacija pred susretom s modernim oblicima anomalija poput kriminala, terorističkih napada, narko-kartela, vladavina oružja u mnogim zemljama, ugroženosti obitelji i solidarnosti, svjetske krize upravljanja itd. Koegzistencija ili suživot značio bi iznalaženje onoga što je zajedničko većini civilizacija.³

² BRAUDEL, Ferdinand, *Civilizacije kroz povijest*, Globus, Zagreb, 1990, str. 53.

³ Usp. BRAUDEL, Ferdinand, *nav. dj.*, str. 62; HUNTINGTON, Samuel, P., *nav. dj.*, str. 68–70, 397–388, 390–391

¹ HUNTINGTON, Samuel, P., *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Tiskara PULJKO, Zagreb, 1998.

Huntington nabraja osam velikih civilizacija koje dolaze jače na vidjelo nakon prestanka hladnog rata. Te civilizacije su kineska, japanska, hinduska, islamska, pravoslavna, zapadna, latinoamerička i afrička. Uzrok njihovog jačanja prestanak je bipolarnosti svijeta koji je funkcionirao na opredjeljenju za zapadni (kapitalistički) ili istočni (komunistički) tabor. Modernizacija u svojim ranim fazama potiče pozapadnjačenje kod nezapadnih društava, dok u kasnim fazama dolazi do odzapadnjačenja i težnji vraćanju vlastitoj kulturi i religiji. Nakon propasti komunističkog sustava za Zapad to nikako nije značilo da je on osvojio svijet, iako su mnoge zemlje hrlile da prihvate zapadnjački liberalizam. Pozapadnjenje nije istovjetno s konzumiranjem proizvoda sa Zapada.⁴

Uvriježeno je mišljenje, koje spominje i Huntington, da je Zapad onaj koji ima sposobnost utjecanja na politiku i gospodarstvo. Društva izvan zapadnog kruga trebaju njihovu pomoć kako bi postigla ciljeve i zaštitila svoje interese. Dalje u tekstu svoje knjige navodi kako zemlje Zapada na ekonomskom planu, a SAD i na vojnom, više nisu neupitno snažne. Javljaju se unutrašnji problemi poput smanjenja broja pučanstva, nezaposlenost, niska razina štednje, smanjenje gospodarstva, problemi društva s ovisnošću, porast kriminaliteta itd. Od svjetskog udjela stanovništva 1900, zapadnjaka je bilo 30%, dok ih je 1993, registrirano svega 13%. Huntington osim kvantitativne stagnacije zapadnjaka, donosi i kvalitativnu. On kaže da *nezapadnjački narodi postaju zdraviji, urbaniji, pismeniji, bolje obrazovani*. Sve ovo utječe na ravnotežu između Zapada i ostalih društava. Udio u svjetskoj gospodarskoj proizvodnji 1980. je na zemlje Zapada otpao na 57,8% što je jednako udjelu koji je imao u šezdesetim godinama devetnaestog stoljeća. Na vojnom planu zemlje Zapada smanjuju broj vojnika, dok mnoge nezapadne države posjeduju nuklearno naoružanje. Huntington drži kako: *Vojna sigurnost u svijetu sve više ovisi ne o globalnoj raspodjeli moći i potezima supersila, nego o raspodjeli moći unutar svake svjetske regije i potezima ključnih država civilizacija*. U modi je postalo buđenje autohtonih obilježja etniciteta iz kojih se potječe. Zapadne vrijednosti nisu prihvaćene kao univerzalne.⁵

Kina kao država primjer je uspješnog prijelaza iz komunističkog načina privrede na tržišno privređivanje. Nakon što ko-

munistički sustav u tadašnjem SSSR-u nije uspio uspostaviti ekonomski razvoj, bilo je potrebno donijeti odluku. Krajem sedamdesetih godina prošlog stoljeća suočili su se s pitanjem trebaju li se okrenuti Zapadu ili se osloniti na svoje vlastite snage. Većina upravljačkog sektora kao i naroda Kine bilo je za domaću opciju. Ona se nazivala *Ti-Jong*, a značila je kapitalizam i sudjelovanje u svjetskom gospodarstvu, ali kombinirano političkom autoritarnošću i vraćanjem tradicionalnoj kineskoj kulturi.⁶

Sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća zemlje islamskog svijeta potiču orijentaciju svojim tradicionalnim vrednotama islamske religije. To je prvo ostvarivano u području kulture. Nakon početnog impulsa, vraćanje islamskim korijenima proširilo se i na društvenu i političku sferu. Islamske organizacije u sklopu *građanskog društva* pružaju zdravstvene, socijalne, obrazovne i druge usluge. Na političkom planu potpora islamističkim pokretima razlikuje se od države do države. Fundamentalističkim strujama najveću potporu daju iz redova obrazovane mladeži gradskih sredina. Demokratske i liberalne tendencije uglavnom zapadnog podrijetla u islamskim zemljama nisu bile popularne. Jedino je u Maroku i u Turskoj višestranačka konkurencija funkcionirala. Mnoge islamske države s ciljem da preteknu fundamentalistička gibanja dale su slobodu vjerskim školama da odgajaju svoje pitomce u vjerskom duhu. To je dalo slobodu islamističkom militantnom djelovanju.⁷

Promatranje buđenja pravoslavlja u Rusiji nakon pada komunizma potvrđuje tezu kako se narodi vraćaju svojoj tradiciji i domaćim vrijednostima odbacujući ideologije i nadnacionalne stavove. Ova je pojava vidljiva posebno kod zemalja bivšeg komunističkog sustava. Tako je 1994. godine u Rusiji trideset posto Rusa mlađih od dvadeset pet godina po njihovom svjedočenju doživjelo obraćenje s ateizma na pravoslavlje. Oživljavanje pravoslavlja vidljivo je u svim slavenskim zemljama toga civilizacijskog kruga. S druge strane, islam se jednako tako budi i oporavlja u središnjoj Aziji. Grade se džamije i medrese. U novim svjetskim okvirima kada su pred naletom modernizacije ili bolje rečeno – globalnih uzroka, poljuljane tradicionalne vrijednosti, budi se potreba jačanja vlastitog identiteta. Muslimani traže smisao i obličje u svojoj vjeri, kao

⁴ Usp. HUNTINGTON, Samuel, P., *nav. dj.*, str. 51, 64–67, 80, 89, 100.

⁵ Usp. *Isto.*, str. 113, 115–117, 121–122.

⁶ Usp. *Isto.*, str. 137.

⁷ Usp. *Isto.*, str. 143, 147–148.

što to čine Indijci, a tako i Rusi. Krajnje težnje pobjeđivanja doživljenog kaosa modernosti političkog, socijalnog, kulturnog i gospodarskog života koncentrirane su u osnivanje fundamentalističkih pokreta. Kao što autor navodi: *Raspad reda i civilnog društva stvara praznine koje popunjavaju vjerske, često fundamentalističke skupine.*⁸

Bilo je i obrnutih procesa, u kojima je velik postotak pučanstva prihvatio drugu religiju. Takav je slučaj s Južnom Korejom gdje se šezdesetih godina prošlog stoljeća dogodio velik prijelaz s budizma na kršćanstvo protestantskog ili katoličkog oblika. U vremenskom rasponu od 1960. do 1990. u Latinskoj Americi protestantizam je na štetu katoličanstva prigrlilo oko četrdesetak milijuna ljudi. Razlog ovakvih događaja treba tražiti u traumatičnom iskustvu modernizacije koja je stigla naglo. Simpatije za protestantizam i katoličanstvo vidljive su i kod Kineza. Konfucijanizam nije mogao prevladati emocionalnu suhoću, dok je kršćanstvo uspjelo zadovoljiti psihološke, emocionalne i socijalne potrebe. Nakon prestanka hladnog rata crkve zapadnog kršćanstva ušle su i u Rusiju konkurirajući obnovljenoj pravoslavnoj crkvi. Na to su oni odgovorili negodovanjem. Može se reći kako postoji privlačnost kršćanstva u tradicionalno konfucijanskim i budističkim zemljama, dok to nije slučaj sa islamom i hinduizmom.⁹

Huntington tvrdi kako je previše jednostavno svijet shvaćati kroz prizmu kulturne podjele na Zapad i Istok te ekonomske na Sjever i Jug. Nezapadna društva, iako ih se smatra koherentnima, nisu takva. Međusobno su podijeljena kao što je to Zapad i, s druge strane, civilizacije islama i pravoslavlja. *Japanska, kineska, hinduistička, muslimanska i afričke civilizacije imaju malo zajedničkog u vjerskom pogledu, društvenoj strukturi, institucijama i pretežno prihvaćenim vrijednostima.*¹⁰ Par stranica poslije autor navodi primjere iz prve polovice devedesetih godina dvadesetog stoljeća, koji govore o sukobima među različitim civilizacijama i to na njihovim graničnim područjima. Tako on navodi sukob u Bosni i Hercegovini, sukob Armenije i Azerbajdžana u kojeg se aktiviraju i Turska, Rusija i Iran. Središnja i južna Azija prouzrokuje budnost Rusije i NATO snaga. SAD se priprema za veliku vojnu operaciju protiv Iraka, Irana ili Sjeverne Koreje. Danas znademo

kako je pokrenuta vojna akcija protiv Iraka. Kina prodaje dijelove atomskog naoružanja Pakistanu i isporučuje atomsku tehnologiju Iranu.¹¹

Početak devedesetih godina prošlog stoljeća vidljiva je suradnja između Pakistana, Irana i Kine koja obuhvaća politička, vojna i upravna pitanja. Teza o povezivanju muslimanske i kineske civilizacije na štetu Zapada ipak nije zaživjelo. Kina nije pokazala veći interes za uspostavljanje čvršćih poveznica sa islamskim svijetom. Ona sama postaje sve više sila Istočne Azije.¹² Kada bi došlo do sukoba, to bi se dogodilo u slučaju ako SAD bude opovrgavao Kini njezin uspon kao sile u Aziji. Nesuglasice Kine i Zapada još su i po pitanju nuklearnog naoružanja, poštivanja ljudskih prava, ekonomije, imigracije Kineza u zemlje Zapada.¹³

Latinoamerička civilizacija pokazuje dosta veliku povezanost sa Zapadom. Tu se misli prvo na povezanost SAD-a i Latinske Amerike na ekonomskom i migracijskom planu. Društvo Latinske Amerike postalo je slično europskom, tj. miješano je, protestantsko-katoličko. Razlike Zapada i Latinske Amerike su malene, ali postoji razdvojenost koja se temelji na etničkim i povijesnim uzrocima.¹⁴

Za Huntingtona odnosi Kine i Rusije su dvojaki. Kina se boji tzv. invazije sa sjevera i to u slučaju ako se Rusija čvršće poveže sa Zapadom. S druge strane, Rusija ima bojazan od tzv. žute horde, tj. pritiska kineskog naroda koji je mnogostruko brojniji od Rusa, s juga. To je već i slučaj krajem dvadesetog stoljeća. Ipak, ilegalno doseljavanje Kineza u prostor Sibira teče mirno. Rusi preko Sibira vide svoju ekonomsku budućnost u Istočnoj Aziji.¹⁵

U Aziji je još jedna mnogoljudna zemlja koja se smatra velesilom tog dijela svijeta. To je Indija. Ona je imala i još uvijek ima dobre odnose s Rusijom nasuprot Pakistanu. S Kinom su se odnosi popravili od 1990-ih godina. Ali pitanje je koliko će takvi potrajati zbog uzajamne težnje da postanu Azijske velesile. S druge strane, odnos pogoršavaju i dobri odnosi Kine i Pakistana.¹⁶

¹¹ Usp. *Isto.*, str. 57.

¹² Usp. *Isto.*, str. 294–296.

¹³ Usp. *Isto.*, str. 284–285, 294.

¹⁴ Usp. *Isto.*, str. 296–297.

¹⁵ Usp. *Isto.*, str. 299–300.

¹⁶ Usp. *Isto.*, str. 300–301.

⁸ HUNTINGTON, Samuel, P., *nav. dj.*, str. 125–127.

⁹ Usp. *Isto.*, str. 128–129.

¹⁰ *Isto.*, str. 51.

Iako moć Zapada slabi, on vjerojatno neće biti metom općeg napada ostalih civilizacija jer svaka od njih ima svoje domaće probleme i težnje. Suradnja između civilizacijskih krugova je evidentna, jednako tako postoje sukobi od čisto gospodarske, državne razine, pa sve do ratnih operacija. Ova zadnja karakteristika posebno je uočljiva duž crte razdvajanja civilizacije Islama i ostalih civilizacija. Huntington kao primjer rata civilizacija navodi rat u Bosni. On kaže: *U doba civilizacija, Bosna je svačija Španjolska. Španjolski građanski rat bio je rat između političkih sustava i ideologija, a bosanski rat rat između civilizacija i religija.* Kao što je rat u Španjolskoj bio uvod u II. svjetski rat, tako je rat u Bosni jedna od epizoda u sukobu civilizacija. On tvrdi kako ratovi na razdjelnici, tj. na području geografske blizine različitih vjera i kultura mogu trajati stoljećima. Oni prestaju dogovorom između zainteresiranih sekundarnih i tercijarnih strana tj. civilizacija.¹⁷

Može li se postaviti pitanje nije li islamska civilizacija najradikalnija i vodeća u netrpeljivosti i neprihvaćanju drugih? Autor se na to osvrće u slijedećem odlomku koji iznosim citirajući ga: *U svim tim područjima, odnosi između muslimana i naroda koji pripadaju drugim civilizacijama – katoličkoj, protestantskoj, pravoslavnoj, hinduskoj, kineskoj, budističkoj, židovskoj – općenito su antagonistički; većina tih odnosa bila je žestoka u određenom, trenutku prošlosti, a mnogi su žestoki u ovom desetljeću. Gdje god se čovjek osvrne duž oboda islama, muslimani imaju problema s mirnim suživotom sa svojim susjedima. Očito, postavlja se pitanje vrijedi li ova zakonitost, to jest sukob između muslimanskih i nemuslimanskih skupina potkraj dvadesetog stoljeća, i za odnose između skupina drugih civilizacija. U stvari, ne vrijedi. Muslimani čine oko jednu petinu stanovništva svijeta, ali su devedesetih godina bili umiješani u nasilne sukobe između skupina daleko više nego narod svake druge civilizacije.*¹⁸ Autor ovdje izbjegava okarakterizirati civilizaciju Islama kao militantnu samu po sebi, ali ipak desetak stranica kasnije piše kako je *islam od početka bio religija mača.* Kao religija pojavio se među zaraćenim beduinskim plemenima, a sam Muhamed u povijesti je zapamćen kao ratnik i vješt zapovjednik, što se ne bi moglo reći za Krista ili Budu.¹⁹

¹⁷ Usp. *Isto.*, str. 353, 356–358.

¹⁸ *Isto.*, str. 315.

¹⁹ Usp. *Isto.*, str. 323.

Druge teorije globalizacije

Pogleda li se bolje u suvremenost svijeta, osim sukoba civilizacija postoji i stvarnost na planu globaliziranog svijeta koji vrši odmak od sukoba po etničkom i religijskom ključu. Prema knjizi Jean-Luca Nancyja *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija*²⁰, koja se sastoji od nekoliko predavanja održanih u vremenu od 1998. do 2001, današnji svijet kojem su norme relativne više ne stvara već umnožava, gomila, ali i razara samog sebe. Globalizacija omogućava svojim bogatstvom i svjetskim tržištem mondijalizaciju koja znači ubrzanu, potpuniju kao i sve svjetsku globalizaciju. U ovom okrilju lomi se neovisnost i suverenost. Ipak ovo samoproizvođenje čovjeka nema svoj cilj. S druge strane, duhovna vrijednost u kapitalizmu je novčana kapitalizacija (novac). Krajnja vrijednost ne postoji osim nove proizvodnje. Svijet je sve više subjekt te konačno postaje svijetom bez Boga. Razlog tome je što su prijašnje metafizike o Bogu misle da postoji unutarnji poredak stvari,²¹ lišen božanskih atributa. Kao i svijet, i povijest je izgubila svoj ishod i cilj. Iстина se ispraznila od sadržaja, a otvorena je u sebi i sebi samoj. Ona propituje svoju povijesnost te je otvorena početku ili odsutnosti početka kao i svrhe i temelja.²²

Slijedeća tema je biopolitika, različita od bioetike koja se, kako autor Jean-Luc Nancy tvrdi, ne utemeljuje na *biosu*. Politika moći zanima se za biotehnološke mogućnosti. Jednako tako biopolitika zahvaća i razmišlja etička, sociološka i politička područja. Definicija biopolitike bila bi *etičko socio-političko razmišljanje o problemima što ih postavlja biološka tehnološka sposobnost*. Ona vrši nadziranje ljudskog života. Takvo planiranje može se primijetiti i kod starih Atenjana u regulaciji poroda i u Rimljanu u raspolaganju žitom. Biopolitika bi bila tehničko upravljanje životom (ljudskim, životinjskim, biljnim, mikrobiološkim). Uzima se shvaćanje da egzistencija ne pokreće ništa drugo osim same sebe, svoga održavanja, imajući svoje tajne moći. Politika iz ovoga proizlazi kao samoupravljanje

²⁰ NANCY, Jean-Luc, *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.

²¹ Usp. DESCARTES, René, *Meditations on first philosophy in which the existence of God and the distinction of the soul from the body are demonstrated*, Translated from latin by Donald A. Cress, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1979, str. 28; SCHULZ, Walter, *Bog novovjekovne metafizike*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996, str. 6–7.

²² Usp. NANCY, Jean-Luc, *nav. dj.*, str. 15, 17–20, 27, 31, 36, 39.

auto-nomija. Drži se da prirodni život općenito s nastankom i održavanjem nije razdvojiv od tehničkih uvjeta. Ustanovljuje se oblik prirode koji se tehnički upravlja. Ovo se naziva ekotehnikom. Život i moć idu u istom smjeru, bez svrhovitosti ili istine. Iz ovog proizlazi dva suprotstavljena motiva. To su fenomen (figura) i svrha. Demokracija suvremenog doba otvorila je ovaj problem, a ekotehnika proizvodi fenomen kao odvojiv i odsutnost svrhe koju se određuje.²³

Čovjekova moć nad prirodom i samim sobom u tehničkom dobu pokazala je stvarnost da znanost ne sadržava etičke kriterije koji ta djelovanja prosuđuju. Tako se javljaju 1994. godine na tržištu SAD-a prvi genetski modificirani proizvodi. Već su se 1970-ih povezali sveučilište Harvard i tvrtka Du Pont. To je početak simbioze sveučilišta i industrije. Etika neodređenosti ide u prilog genetskom inženjeringu.²⁴

Spominje se tema suverenosti koja se shvaća kao odvojenost od naše stvarnosti. Onaj tko bi bio suveren izdignuo bi se iznad naše stvarnosti s kojom više ne bi imao doticaja. Odnosi među ljudima koji postoje u obliku nadređenih i podređenih međusobno su vezani odnosima potrebe što isključuje suverenost. Nasuprot toga bitak je suveren. Za Hegela bitak je apstrakcija, a za Heideggera bitak nije biće. Postavlja se pitanje nije li Ništa vrhunac egzistencije. Suverenost izmiče suverenu. Danas kapital dobiva sve više oznake suverenosti, ne treba mu država kao ni ograničenja. S druge strane politika ne označava više uznesenje subjekta, već poredak kojim se regulira subjekt koji je lišen odnosa sa subjektom. Političari više nemaju moć utjecaja na događaje, a vrijeme *nacije-države* je prošlo.²⁵

Manuel Castells u svojoj knjizi *Uspion umreženog društva*²⁶ iz devedesetih godina 20. stoljeća u tri sveska opisuje brzi ra-

zvoj industrijskog društva. Taj razvoj proširio se nakon devedesetih godina na čitav svijet. On kritizira negativnosti kapitalizma, ali isključuje druge mogućnosti razvoja osim postojećeg sustava. Način razvoja kapitalizma su industrijalizam i informatizacija. Kapitalizam nije promijenio svoj cilj stjecanja profita u odnosu na dobrobit društva u cijelosti. On je promijenio načine postojanja u društvu. Kapitalizam je tehnologiju i svoje izume stavio u rang religijske vrijednosti pomoću koje razvija svoje gospodarstvo. Osnovna težnja kapitalizma za neograničenim bogaćenjem u devedesetima se jasno pokazuje što se sedamdesetima nije toliko primijetilo. Poseban zamah razvoja kapitalističke privrede dogodio se informatičkom revolucijom gdje se informacije obrađuju i komuniciraju. Umreženost i brzina protoka informacija bitan je razlog razvitka globalne ekonomije. Dolazi i do velike protočnosti radne snage i vodećeg kadra kao i samih vlasnika. Svi oni povremeno mijenjaju svoja mjesta, a ostaje kapital. *Metamreža* ili *mreža svih mreža* naziv je koji Castells rabi za svjetski financijski kapital kojim se upravlja onima koji su za njega novčano vezani. Društvo je podijeljeno na one koji uspostavljaju mrežu, one koji su umreženi i one čija tvrtka ili posao nije umrežen. Radna organizacija za Castellsa sačinjena je od *zapovjednika, istraživača, dizajnera, operatera i ljudskih robota*. Općenito obilježje radne snage u globaliziranom svijetu je nestalnost radnog mjesta.²⁷

Snaga medija u globalizirajućem svijetu je velika. Oni utječu na percepciju stvarnosti toliko da virtualna stvarnost²⁸ postaje *stvarna virtualnost*. Komuniciranje putem elektroničkih pomagala kao i prijenos informacija sažima dimenziju vremena, a ljudsku interakciju s osobnog kontakta svodi na komunikaciju posredovanu strojem. Virtualna stvarnost ulazi u svaku kulturu te nudi bijeg iz smrtnog svijeta u besmrtni, iz zbiljskog u nezbiljski, ona stvara *bezvremeno vrijeme*.²⁹

²³ Usp. *Isto.*, str. 133–138.

²⁴ Usp. ČOVIĆ, Ante, *Etika i bioetika*, str. 113, u: *Izazovi bioetike*, Zbornik radova, urednik Ante Čović, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2000; MYERSON, George, *Donna Haraway i genetski modificirana hrana*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001, str. 10–14, 50, 66–68.

²⁵ Usp. GIDDENS, Anthony, *Odbjegli svijet. Kako globalizacija oblikuje naše živote*, Klub studenata sociologije Diskrepancija, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2005, str. 30–32; NANCY, Jean-Luc, *nav. dj.*, str. 141–166.

²⁶ CASTELLS, Manuel, *Uspion umreženog društva, Informacijsko doba: Ekonomija, društvo i kultura*, Svezak I, Golden marketing, Zagreb, 2000.

²⁷ Usp. *Isto.*, str. 10–12, 14–19.

²⁸ Virtualna stvarnost je prividna stvarnost stvorena kompjuterskim i video tehnikama. Imenica virtualnost sa značenjem sposobnosti za rad, moguća ili potencijalna snaga. Vidi u: ANIĆ, Vladimir, GOLDSTEIN, Ivo, *Rječnik stranih riječi*, Novi liber, Zagreb, 1999, str. 1370.

²⁹ Usp. CASTELLS, Manuel, *Nav. dj.*, str. 20; GIDDENS, Anthony, *nav. dj.*, str. 29; HORROCKS, Christopher, Marchal, *Mc Luhan i virtualnost*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001, str. 10–12, 46–48.

Kultura Zapada, njezine stare vrijednosti, pod utjecajem i zahtjevima informacijskog kapitalizma se mijenjaju. On svugdje traži i promiče fleksibilnost jer mu ona pogoduje. To se očituje u izmijenjenoj bračnoj zajednici i novim oblicima seksualnog života. Bilježi se porast broja samaca, brakova i obitelji bez djece, povećanje homoseksualnih zajednica u formi braka, promjene seksualnog ponašanja, ukidanje zabrana, veća tolerancija. Čvrste birokracije, autoritarne organizacije kao i tradicionalni oblici društava oprečni su fleksibilnosti koja koristi mrežnim oblicima informacijskog kapitalizma s krajnjim ciljem ostvarenja kapitalističke vrijednosti bogaćenja. Castells smatra kako se kriza patrijarhata neće proširiti izvan zemalja Zapada. Osnovni odnos danas nije između kapitala i rada, već je sukob na razini posjednika znanja i informacija u korporacijama i državama sa slojevima civilnog društva, građana i potrošača. Autor knjige navodi dvije opasnosti za demokraciju. Jedna je *politika identiteta* koja je obilježena tolerancijom i susretanjem (grupiranjem) različitih identiteta i to lokalnih, regionalnih, nacionalnih, kontinentalnih itd., a druga opasnost je *politička apatija*.³⁰

Negativnosti globalizacije u ekonomiji i gospodarstvu na nekim područjima nadilaze etničke i religiozne sukobe. Te negativnosti jednako tako prouzrokuju probleme u svijetu. Navest ćemo samo neke koje ističe Joseph Stiglitz u svojoj knjizi o globalizaciji:³¹ 1) nemogućnost siromašnih zemalja da privuku ulaganja i da ostvare održiv razvoj; 2) neuspjeh globalizacije u smanjenju siromaštva i osiguranju sigurnosti; 3) globalizacija i tranzicija na tržišno gospodarstvo ostvarivana po uputama MMF-a u bivšem je SSSR-u je izazvala slom privrede, za razliku od neposlušne Kine; 4) Zapadne zemlje, a pogotovo SAD, sile siromašne da otvore svoje tržište, dok štite svoje tržište i sprječavaju uvoz proizvoda iz siromašnih zemalja; 5) Razvijene zemlje subvencioniraju svoju poljoprivredu, a zemljama u razvoju nameću ukidanje subvencija; 6) Banke Zapada imale su koristi od južnoameričkog i azijskog slabog nadzora tržišta kapitala; 7) Plodovi globalizacije često su i korumpiranost, nezaposlenost, onečišćenje, raspad socijalnog ustroja izazvan nezaposlenošću što vodi u urbano nasilje (Južna Amerika) i etničke sukobe (Indonezija), gospo-

darstva zemalja u razvoju potkopana su velikom zaduženošću čime postaju uvjetovane.³²

Zaključak

Samuel P. Huntington polazi od pojam civilizacija koji je aktualan od vremena nakon pada svjetskih ideologija. Do tada, tj. nakon Francuske revolucije ideologije su počele nadilaziti vjerska i nacionalna obilježja. U svojoj knjizi opisuje kako Zapad kao vodeća civilizacija gubi prevlast u svijetu, a javljaju se nove vodeće civilizacije, poput Kine i Indije. Što se tiče islamskog svijeta, iznesena je njegova želja za određenjem, ali to određenje se ostvaruje na radikalno i isključivo način. U knjizi se spominju susreti i sukobi civilizacija na njihovim granicama. Autor navodi kako je najkrvavija granica ona sa islamskom civilizacijom. Autor ipak priznaje da je to obilježje vezano za devedesete godine prošlog stoljeća, dok je prije vladao relativan mir. Uz mogućnost sukoba civilizacija postoji i upućenost i suradnja, ili diplomatsko odnošenje, što je opet bolje nego iscrpljujući sukob. U samom naslovu knjige stoje dva pojma, i to *sukob* i *civilizacije* (riječ civilizacija je u množini). Oba pojma mogu se tumačiti šire, kao i uže. Sukob ne mora biti samo na religiozno-etničkoj razini što pokazuje stvarnost globaliziranog svijeta, i na razini uvijek aktualne ekonomske i statusne različitosti siromašnih i bogatih. Uz to, pojavljuje se i stvarnost genetskog inženjeringa što do sada nije uključilo široke mase u potporu ili odupiranje toj stvarnosti. Ovdje se misli na monopol proizvodnje poljoprivrednih proizvoda, kao i zahvaćanje u ljudski genom. S druge strane, pojam civilizacija možemo tumačiti u svjetlu više različitih kategorija. Javlja se pitanje mondijalizacije ili primijenjene globalizacije do u detalje što jednako nadilazi povijesne sukobe po vjerskom i etničkom ključu. Rad donosi zaključak kako je sukob civilizacija kako ga vidi Huntington uvijek prisutan te kao mehanizam izravan, ali uz njega se danas javljaju stvarnosti kojih nekad u povijesti ljudskog roda nije bilo, a mogu dovesti do sukoba, kao što su ekonomska globalizacija bez etičkih zadržki.

³⁰ Usp. CASTELLS, Manuel, *nav. dj.*, str. 15, 21–22.

³¹ STIGLITZ, Joseph, *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*, Algoritam, Zagreb, 2004.

³² Usp. *Isto.*, str. 25–29.

Literatura

- ANIĆ, Vladimir, GOLDSTEIN, Ivo, *Rječnik stranih riječi*, Novi liber, Zagreb, 1999. BRAUDEL, Ferdinand, *Civilizacije kroz povijest, Globus*, Zagreb, 1990.
- CASTELLS, Manuel, *Uspón umreženog društva. Informacijsko doba: Ekonomija društvo i kultura*, Svezak I., Golden marketing, Zagreb, 2000.
- ČOVIĆ, Ante, Etika i bioetika, u: *Izazovi bioetike*, Zbornik radova, urednik Ante Čović, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2000, str. 97–116.
- DESCARTES, René, *Meditations on first philosophy in which the existence of God and the distinction of the soul from the body are demonstrated*, Translated from latin by Donald A. Cress, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1979.
- GIDDENS, Anthony, *Odbjegli svijet. Kako globalizacija oblikuje naše živote*, Klub studenata sociologije Diskrepancija, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2005.
- HORROCKS, Christopher, Marchal, *Mc Luban i virtualnost*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001.
- HUNTINGTON, Samuel, P., *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Tiskara PULJKO, Zagreb, 1998.
- MYERSON, George, *Donna Haraway i genetski modificirana hrana*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001.
- NANCY, Jean- Luc, *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.
- STIGLITZ, Joseph, *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*, Algoritam, Zagreb, 2004.
- SCHULZ, Walter, *Bog novovjekovne metafizike*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.